

Sisukord

Autori märkus	9
1 Üksildusest saab kirk.....	15
2 Lapsepõlve kinnismõte.....	36
3 Sündinud Zeusi peast	58
4 Ameerika imelaps	106
5 Külma sõja gladiaator	138
6 Uus Fischer	153
7 Einsteini teooria	165
8 Legendide kokkupõrge.....	183
9 Kandidaat.....	197
10 Maailmameister.....	208
11 Pöörased aastad.....	245
12 Fischeri-Spasski kordusmatš	274
13 Ületades piire.....	304
14 Arreteerimine ja pääsemine	326
15 Elu ja surm Islandil.....	344
Epiloog.....	372
Järelsõna.....	381
Tänuõnad	387
Märkused	391
Bibliograafia	430
Register	435

Autori märkus

Minult kui inimeselt, kes tundis Bobby Fischerit juba siis, kui ta oli väga noor, on sadu kordi küsitud: „Missugune oli Bobby Fischer *tegelikult?*” Käesolev raamat on katse vastata sellele küsimusele. Aga ka hoiatus neile, kes võtavad seda lehitseda: see kubiseb paradoksidest. Bobby oli kinnine, aga samas siiras; helde, aga ometi kitsi; naiivne, aga sellele vaatamata hästi informeeritud; julm, aga siiski heasüdamlik; jumalakartlik, aga ometi ketserlik. Tema partiid olid tulvil võlu ja ilu ning neil oli oma tähendus. Tema pöörased väljaütlemised olid räiged, täis eelarvamusi ja viha. Ja ehkki ta kulutas kümneid aastaid suurema osa oma energiast ja kirest male heaks, ei olnud ta ikkagi see õpetatud idioot, nagu teda sageli kujutas ajakirjandus.

Nagu Virginia Woolf täheldab ühe oma katse puhul kirjutada kellegi, täpsemalt maalikunstnik Roger Fry elulugu: „Elulugu peetakse täielikuks, kui see arvestab vaid kuut või seitset „mina”, samal ajal kui inimesel võib neid olla mitu tuhat.”* Hulk elusid ning siis veel teine ja koguni kolmas vaatus moodustavad Bobby Fischeri eludraama, aga mina üritan siin visandada kõigest *ühe* Fischeri – geeniuse, seesmiselt piinatud sõdalase – paljudest kaleidoskoopilistest isiksustest ja tabada selles raamistikus tema muutuvat olemust ja rolle. Tuntud psühholoog Alfred Binet märgib, et kui meil oleks võimalik heita pilk maletaja mõttekäiku, näeksime seal „tervet maailmatäit tundeid, kujundeid, ideid, emotsioone ja kirgi”. Just nii oli ka Bobbyga: tema peas ei liikunud üksnes malebaidid või ajuarvuti kuutkümmend nelja ruutu siduvad ühendused, vaid ka luule, laulud ja tunded.

Palun andeks selles raamatus ette tulevate mõttespekulatsioonide pärast, aga Fischeri motiivid lausa anuvad selgitust ja kui kasutan oletusi,

* Tõlkinud Riina Jesmin.

siis teavitan sellest ka lugejat. Et Bobby erakordset lugu elavdada, võtan mõnikord appi võtteid, mida kasutatakse ilukirjanduses: olukorra üksikasjaline kirjeldus, detailide suurendamine, dialoogikatkendid ja sisekaemused. Aga neid võtteid kasutades toetun alati uurimistöole, mälestustele ja inimese tundmisele. Tahan, et lugejatel – ükskõik, kas nad mängivad malet või mitte – oleks tunne, nagu istuksid nad Bobby kõrval, *tema* poolal malelaua taga või tema kodus, ja saaksid kogeda rõõmu tema triumfidest, valu lüüasaamistest ja vihast kogunevat mürki.

Olen jälginud Bobby Fischeri elu, alates meie esimesest kohtumisest – maleturniiril, kui ta oli alles laps ja mina teismeline – kuni tema hauani kauges tuulise Islandi maakohas. Aastate jooksul mängisime omavahel sadu partiisid, lõunatasime Greenwich Village'i restoranides, sõitsime turniiridele, osalesime dineedel ja jalutasime tundide kaupa Manhattani tänavail. Maleoskustelt oli ta minust valgusaastaid ees, aga hoolimata meid selles valdkonnas lahutavast kuristikust oli palju sedagi, mis meid sidus. Tundsin tema omakseid ja olen palju rääkinud Bobbyt tema emaga.

Kuigi olime Bobbyga sõbrad, kelle tormilised suhted pidasid vastu aastaid, aga lõpuks küll katkesid, oli mul privileeg olla tema suuruse *ametlik* tunnistaja. Juhtides üht esimestest ametlikest turniiridest, kus ta lapsena osales, märkasin tema järjekindlust. Kui ta saavutas USA 1963.–1964. aasta malemeistrivõistlustel oma ajaloolise tulemuse – üksteist võitu ja mitte ühtki kaotust ega viiki –, seisin kohtunikuna tema mängulaua kõrval ja olin tunnistajaks, kui uhke ta oli saavutuse üle. Kui Bobbyt ei lubatud sõita Kuubale Havanna rahvusvahelisele maleturniirile ja ta oli sunnitud seal mängima teletaibi vahendusel, viibisin kohtunikuna koos temaga tundide kaupa ühes Manhattani maleklubi kinnises toas ja nägin, kuidas kiuslik saatus segab teda korralikult mõtteid koondamast.

Ehkki „Lõppmängus” leidub palju juhtumeid, mille tunnistaja või osaline ma olin, ei kujuta raamat enesest mitte mingil juhul minu mälestusi, vaid püüdsin jääda nii märkamatuks kui vähegi võimalik. Omaenda uurimistöö, varem kasutamata dokumentide ja kirjade analüüsi ning sadade intervjuudega Bobbyt tundnud või temaga eri olukordades

kohtunud inimestega püüdsin tabada seda, kuidas ta ei piirdunud üksnes iseenda kujundamisega, vaid ka seda salapärast alkeemiat, millega ta mõjutas arusaama malest ja selle kaalu miljonite inimeste mõtetes. Ja kuidas ta ootamatult nägi oma elu läbi põimumas külma sõjaga.

Peamiselt tänu Bobby karismale ja tema laialt kajastust leidnud tülidele tekitas tema võit maailmameistrivõistlustel rohkem furoori ja pälvis rohkem tähelepanu – ning viis malemängu veelgi enam laia avalikkuse teadvusse – kui ükski teine malesündmus ajaloos. Bobby suhtus oma erakordsesse kuulsusse mitmeti ja hakkas seda lõpuks koguni põlgama. Just avalikkuse pealetükkivad pilgud sundisid teda hilisematel eluaastatel elama täiesti tagasitõmbunud, peaaegu eraklikku elu.

Käesoleva raamatu tarvis leidsin võimaluse tutvuda KGB ja FBI toimikutega Bobby ja tema ema kohta ning nendest ei saanud ma mitte üksnes üldisi teadmisi, vaid ka väga spetsiifilist infot, mis muudab Bobby elukäigu kohta varem avaldatud (sealhulgas minu enda sulest) versioone.

„Lõppmängu” jaoks materjali otsides leidsin autobiograafilise essee – seda pole kunagi avaldatud –, mille Bobby kirjutas teismelisena ja mis on kindlasti üsnagi üldist laadi, aga sellegipoolest enesevaatluslik ja annab mitmelgi viisil edasi tema toonase elu „loo taga peituvat lugu”, iseäranis aga seda, kuidas ta ise nägi oma tõusu ja kuidas teda kohtlesid mitmesugused maleorganisatsioonid. Sellest kirjatükist leitud info aitas mul parandada seniseid eksiarvamusi. Peale selle avanes mul võimalus tutvuda ka tema malealase mentori Jack Collinsi ja Bobby ema Regina Fischeri isiklike arhiividega. Seal leidunud hindamatu väärtusega kirjad, fotod ja ajaleheväljalõiked olid käesoleva raamatu olulised allikad. Lugesdes Bobby kümnete aastate eest Jack Collinsile kirjutatud kirja, on tunne, nagu oleks Bobby ellu ärrganud.

Kui keegi imetleb või põlgab Bobby Fischerit – kusjuures päris lihtne on teha mõlemat üheaegselt, nagu kirjeldavad järgnevad read –, siis minu lootust mööda näitab käesolev lugu, et ehkki ta oli vägagi vaevaline hing, oli ta samuti tõsine ja suur kunstnik, keda tõukas tagant kirg *saada teada*.

Me ei saa – ja arvatavasti ei tohigi – andestada Bobby Fischerile vastuolulisi poliitilisi ja usuvastaseid rünnakuid, aga me ei tohi ka kunagi unustada tema vaieldamatult hiilgavaid oskusi malelaual. Kui see elulooraamat on läbi loetud, soovitaksin lugejal vaadata ja uurida tema partiisid, mis näitavad tema olemust kõige tõsemalt ja on tema ülim pärand.

Elas kord poiss, malemängija, kes ei varjanud, et osa tema andest moodustab selge sisekaemus iga malendi võimalikest käikudest veikleivate ja liikuvate värviliste sabade näol. Ta nägi võimalike käikude mustreid ja valis neid vastavalt sellele, mille jälg oli tugevam ja pinge kõige suurem. Vead tulid sisse siis, kui ta valis välja mitte tugevaima, vaid kõige ilusama valgusjoone.

A. S. Byatt, „Neitsi aias”

Spasskile plaksutati püsti seistes. Ta tähendas Schmidile „Sellest on kahju,” samas kui mõned Fischeri peale pahased pealtvaatajad karjusid: „Saatke ta tagasi Ühendriikidesse!”

Fischer andis vähem kui kuus tundi pärast loobumiskaotuse määramist sisse ametliku protesti. See lükati tagasi põhjendusega, et ta ei ilmunud ju partiid mängima. Korralduskomitee jättis loobumiskaotuse kehtima, aga mitte ilma kõhkluste ja kahtlusteta. Kõik andsid enesele aru, et Fischer sellega niisama lihtsalt ei lepi. Ei leppinudki. Esmane reaktsioon oli tellida pilet ja otsekohe koju sõita. Lombardy laitis selle mõtte maha, aga ikkagi tundus, et Bobby ei ole nõus matši jätkama, kui loobumiskaotust ei tühistata. Isegi Schmid väljendas siirast muret Fischeri edaspidise karjääri pärast, kui ta matšilt lahkub: „Mis Bobbyst saab? Missugune linn oleks veel nõus korraldama matši tema osavõtul?”

Bobbyl oli siiski ka toetajaid. Suurmeister Svetozar Gligorić kinnitas, et kogu aeg inimesele suunatud kaamerad on võrreldavad teda üksisilmi jälgivate inimsilmadega ja eksitavad tähelepanu kõrvale. Venemaal sündinud kirjanik Vladimir Nabokov, kelle sulest on ilmunud romaan „Lužini kaitse” (geeniusest, kes elab üksnes malele), astus samuti Bobby kaitseks välja, öeldes, et tal on „täielik õigus” olla rahulolematu kaamerate kasutamise pärast matši ajal: „Ta ei pea taluma nende klõpse ja sähvatusi [kõrgetel kolmjalgadel] seal kusagil üleval.”

Hollandisse tagasi pöördunud dr Euwe, kellele otsusest teatati, saatis Schmidile telegrammiga oma seisukoha juhuks, kui Fischer ei nõustu tulema ka järgmist partiid mängima:

JUHUL, KUI FISCHER EI TULE KOLMANDAT PARTIID MÄNGIMA,
TEATAB FIDE PRESIDENT, ET KUI FISCHER EI TULE KA
NELJANDALE PARTIILE, LOETAKSE MATŠ LÖPPENUKS JA
SPASSKI KUULUTATAKSE MAAILMAMEISTRIS.

Fischer sai tuhandeid kirju ja telegramme, kus keelitati teda matši jätkama, Henry Kissinger aga helistas talle uuesti, seekord Californiast, et

rõhuda tema patriotismitundele. New York Times avaldas koguni avaliku kirja, milles kutsutakse Fischerit jätkama oma üritust. Toimetuse artiklis pealkirjaga „Bobby Fischeri tragöödia” kirjutatakse:

Näib vägagi tõenäoline, et tema meeleoluprobleemid viivad nii kaugele, et matš maailmameistri tiitlile jääb ära ja Spasski säilitab malekrooni, sest Fischer keeldus mängimast.

Tragöödia tundub eriti tõsine seetõttu, et peaaegu kümme aastat on olnud küllaga põhjust oletada, et Fischer tõestab veenvalt oma üleolekut, kui ta ainult saab võimaluse seda teha ...

Kas on liiga palju loota, et isegi nüüd, kui kõik on läinud nii kaugele, suudab ta tasakaalu tagasi saada ja täita oma kohustuse malemaailma ees ja püüda mängida Spasskiga kometit tegemata? Senise tagajärjena on Nõukogude tšempionil kahepunktiline edumaa, aga mängulaud on siiski veel valmis kahevõitluseks, mis võib minna selle iidse mängu ajaloo hiilgavaimate lehekülgede hulka.

Võib-olla seetõttu, et Kissinger tundis matši vastu huvi ja helistas kaks korda Bobbyle, saatis ka president Nixon ajakirja Life fotograafi Harry Bensoni vahendusel Fischerile kutse külastada pärast matši Valget Maja, ükskõik kas ta võidab või kaotab. Nixon öelnud, et Bobby meeldib talle, „kuna ta on võitleja”.

Püüdes kuidagi olukorda leevendada ja julgustada Fischerit matši jätkama, teatas Schmid, et reeglite kohaselt on tal õigus viia partii lavalt lavatagusesse ruumi. Rääkides Spasskiga omavahel, palus Schmid teda kui spordimeest nõustuda selle järjekordse katsega matši jätkata. Alati härrasmehena käituv Spasski nõustus. Selleks ajaks, kui Fischerile sellest uuest võimalusest teatati, oli ta juba tellinud piletid kõigile kolmele lennule, mis läksid kolmanda partii mängimise päeval New Yorki. Ta kaalus pakkumist paar tundi ja ütles üheksakümmend minutit enne mänguaja algust, et on nõus proovima, kui veendub täielikus privaatsuses ja kaamerate puudumises.

Miks Fischer ikkagi nõustus matši jätkama? Tõenäoliselt oli siin tegu nii tõelise rahvusliku uhkuse kui ka usuga oma võimetesse teha kahepunktiline kaotusseis tasa, aga ka sooviga teenida raha (isegi matši kaotuse korral oli talle ette nähtud 91 875 dollarit auhinnaraha ja veel hinnanguliselt 30 000 dollarit tele- ja filmiõiguste eest), samuti ületamatu sooviga teha seda, mida ta oli töötanud alati, peaaegu oma esimesest ametlikust matšist saadik: tõestada, et ta on maailma andekaim maletaja.

Spasski ilmus lavatagusesse mängutuppa õigel ajal, alguses istus ta Fischeri toolile ja arvatavasti mitte teades, et kaamera teda jälgib, naeratas ja keerutas end toolil ringi, nagu mõni laps võiks teha. Seejärel istus ta oma toolile ja jäi ootama. Väga kahvatu Fischer tuli kaheksaminutilise hilinemisega ja mehed vahetasid käepigistuse. Valgetega mängiv Spasski tegi esimese käigu ja Fischer vastas. Äkitselt osutas Fischer kaamerale ja hakkas karjuma.

Nüüd kargas Spasski jalule. „Mina lähen minema!” sõnas ta napi-sõnaliselt ja väarikalt nagu vene vürst ning kuulutas, et tema läheb lavale, et mängida seal.

Schmid on hiljem meenutanud, et „hetke jooksul ma ei teadnud, mida teha. Siis peatasin reegleid rikkudes Spasski kella. Kuidagi tuli see uskumatu olukord kontrolli alla saada.”

Mehed rääkisid omavahel edasi, aga hääletoon jäi järjest vaiksemaks. Schmid haaras kätega Spasskil õlgadest ja küsis: „Boriss, sa lubasid mulle, et mängid selle partii siin. Kas sa ei pea sellest lubadusest kinni?” Ja pöördudes siis Fischeri poole, ütles: „Bobby, palun ole mõistlik.”

Spasski maigutas kümmekond sekundit suud mõeldes, mida teha, ja istus viimaks oma kohale. Fischerile öeldi, et tegu on kõigest siseteleviisiooni helitult töötava kaameraga, millest läheb pilt suurele ekraanile laval. Mingit salvestust ei tehta. Mingil moel Bobby leppis sellega.

Fischer palus kiirustades öeldud sõnade pärast vabandust ja mõlemad mehed asusid viimaks asja juurde. Mängiti üks kogu matši parimaid partiisid. Pärast Fischeri seitsmendat käiku (tema kell oli käinud viisteist minutit, Spasski oma viis minutit) lahkus ta korraks ruumist. Kui ta

möödus Schmidist, märkas kohtunik, et Fischer on väga kahvatu. „Ta oli nagu surm ise,” sõnas Schmid hiljem. Just nimelt, ja veel vihane, nõrдинud ning äärmiselt, peaaegu maniakaalselt otsusekindel.

Kui partii neljakümne esimesel käigul katkestati, oli Fischeril masendav ülekaal. Järgmisel päeval mängiti partiid edasi ja võiduseisu tõttu tunnetest ülekeev Bobby nõustus mängima pealaval. Kui mäng jätkus, heitis Spasski põgusa pilgu Fischeri salakäigule, mis tagas forsseeritult võidu, seega polnud mingeid pääsemisvõimalusi: Bobbyl oli ilmne ja kindel võiduseis. Spasski peatas oma kella, mis tähendas alistumist.

Hilinedes nagu tavaliselt tormas Fischer hingeldades lavale viisteist minutit hiljem. Spasski oli juba tagasiteel hotelli. „Mis juhtus?” küsis Bobby ja Schmid vastas: „Härra Spasski alistus.” Fischer kirjutas oma protokollile alla ja lahkus midagi rohkem ütlemata lavalt. Selleks ajaks, kui ta jõudis esinejate väljapääsu juurde, ei suutnud ta siiski enam naeratust seal ootavate poolehoidjate eest varjata.

Ehkki võib tunduda naeruväärne kinnitada, et matši Fischer-Spasski lõpptulemus oli ennustatav juba pärast seda, kui oli mängitud kõigest kaks partiid ja mõlemal kirjas üks punkt, on see siiski võimalik. On ju tõsi, et Fischeri esimene võit Spasski üle tähendas rohkem kui viimase edu vähendamist. See pani vajaliku põhja teadmisele, millega Bobby sai endale tõestada, et ta on suuteline ülekaalu saavutama. Viigiga lõppenud partiil poleks olnud mingit tähtsust. Ta oli minevikus juba tõestanud, ehkki mitte kuigi sageli, et suudab Spasskiga viiki mängida. Võiduga ei pigistanud Bobby välja üksnes esimest piiska vastase verd, vaid pani aluse sellele, et talle löödud haav ei kasvaks niipea kinni.

Ehkki Bobby kavatses alustada Reykjavíkis uuesti sõda kaamerate vastu, kajastasid telekaamerad New Yorgis tema eepilist võitlust põhjalikult. Kolmekümne viie aastane sotsioloogiaprofessor ja Ühendriikide maletajate hulgas kõrgelt koteeritud meister Shelby Lyman juhtis avalik-õiguslikus televisioonis peaaegu iga päev viietunnist saadet, analüüsides Islandil tegutsevalt korrespondendilt telefoni teel laekuvale infole toetudes partiisid käik-käigult. Iga käiku näidati demonstratsioonlaval ja püüti

ennustada, missugune võiks olla Fischeri või Spasski järgmine käik. Püüdes interaktiivsuse poole, anti televaatajatele võimalus helistada stuudiosse ja pakkuda oma soovitusi järgmiseks käiguks. Sageli oli saatekülaliseks suurmeistreid, kes hindasid vaatajate pakkumisi ja kaalusid konkurentide võidu- või kaotusevõimalusi.

Üsna sõnaosav Lyman lisas tavapärasele analüüsile niisuguseid selgitusi, mis tegid selle arusaadavaks ka neile, kes olid alles malega tutvust teinud. Näiteks kõlas üks tema ütlusi nii: „Sellest jääb väheks, kui odadesse abstraktse respektiga suhtuda, nendega peab ettevaatlik olema!” Pärast esimesi saateid jälgis partiisid juba üle miljoni vaataja ning kahe kuu pärast oli Lyman ise staar, teda peeti tänaval kinni ja küsiti autogrammi. Saade oli nii populaarne, et tõrjus välja pesapalli- ja tennisesaated, mida New Yorgi spordibaarides telerist näidati, ja kui sama kanal tegi ülekande demokraatliku partei üleriigiliselt kongressilt Washingtonis, sai telejaam tuhandeid telefonikõnesid, kus paluti malesaade kavassee tagasi panna. Jaama juhtkond andiski vaatajate nõudmistele järele, loobus kongressi üle kandmast ja hakkas jälle matši sündmusi kajastama.

Fischeri püüdlused ja karisma muutsid male mainet ja ühiskondlikku positsiooni nii Ameerika Ühendriikides kui ka teistes riikides. New Yorgis said suure nõudmise tõttu malendite järele laod tühjaks niisugustel kaubamajadel nagu Bloomingdale's ja Macy's. Samuti ei suutnud Bobby kaks raamatut, „Minu 60 mälestusväärset partiid” ja „Bobby Fischer õpetab malet mängima”, välja andnud kirjastus suurenenud nõudmist nende järele kuidagi rahuldada. Maleklubide liikmeskond suurenes kõikjal, Marshalli maleklubi liikmete nimekirjas oli juba üle kuuesaja nime, aga USA maleföderatsioon suurenes kümnete tuhandete võrra. Esmakordselt elus oli malemeistritel võimalik end maletunde andes hästi ära elatada, sest neil oli ühtäkki nii palju õpilasi. Malet mängiti töö juures, lõunavaheajal, restoranides, söögikohtade ees verandal ja tagaõues. Usaldusväärne statistika selle kohta puudub, kui palju inimesi matši Fischer-Spasski ümbritseva kõrgema tõttu malest huvitus, aga mõne hinnangu kohaselt ulatub see arv miljonitesse.

Malelaua ümber möllavad kired seadsid Spasski (kes polnud nii harjunud olema tormi keskmes nagu Bobby) kahtlemata suure pinge alla. Ja see võis omakorda nüristada tema mõtlemisvõimet, sest viiendas partiis, kui ta tegi kahekümne seitsmendal käigul võib-olla kogu oma karjääri rängima vea, oli ta sunnitud alistuma, lõpetades nii ühe kõige lühema tulemuslikult lõppenud partii maailmameistrivõistluste ajaloos.

Sündmusi kõrvalt jälginud suurmeister Miguel Najdorf võrdles järgmist, kuuendat partiid Mozarti sümfooniaga. Fischer korraldas hävitava rünnaku ja punus Spasski kuninga ümber mativõrgu, mis sundis Spasski alistuma. Hiljem andis Fischer mõista, et see partii meeldib talle matšis mängitust kõige rohkem, ja paljude suurmeistrite, näiteks Larry Evansi arvates oli partii nii elegantselt mängitud, et sellest sai matši pöördepunkt.

Fischer hakkas sõpradele rääkima, et tema arvates võib matš lõppeda tema võiduga juba kahe nädalaga. Ta muutus üsna seltskondlikuks ja üritas koguni teha kuiva, peaaegu briti huumorit. Augusti alguses, silmitsedes oma hotellitoa aknast põhjamaa lagedat maastikku, mida veelgi rõhutas hall ja karm ilm, teravmeelitses Bobby: „Island on kena koht. Peaks siia suvel tagasi tulema.”

Kuigi sellest pole kunagi räägitud, sõitis blondi paruka ja moekate riietega maskeeritud Regina Fischer Inglismaalt Islandile ja külastas Bobbyt Loftleiðiris, et tõsta veelgi tema tuju ja õnnitleda peaaegu kindla maailmameistriviitli võidu puhul. Regina ei soovinud, et keegi ta ära tunneks. Talle tundus, et ajakirjanike huvi tema isiku vastu võib lihtsalt tuhmistada tema poja tähetundi. Ta magas ühe öö Bobby sviidis, aga ei läinud Laugardalshöllli vaatama, kuidas poeg mängib, vaid sõitis hoopis järgmisel päeval Suurbritanniasse tagasi.

Mitmes mõttes osutus õnnetusttoovat järjekorranumbrit kolmteist kande partii matšis Fischer-Spasski pöördepunktiks. Selles üheksa ja pool tundi kestnud maratonis oli Fischeril enametturist hoolimata raske seis kuni partii katkestamiseni. Öösel koduses analüüsis ei leidnud ta head võimalust oma olukorda parandada ja oli mängu jätkates sunnitud

otsima mingitki viigivõimalust. Kuuekümne üheksandal käigul nähtavasti väsinud Spasski eksis. Kui ta mõistis oma viga, ei suutnud ta enam lauale vaadata ja pööras pilgu alandatud ja nõrdinud ilmel kõrvale. Teinud käigu, millega võttis Spasski kingituse vastu, nõjatus Fischer oma tooli seljatoele ja jäi venelast tükiks ajaks süngel pilgul uurima. Ühe pika, väga pika hetke jooksul ei pööranud ta Spasskilt silmi. Fischeri pilgus oli pisut kaastunnet, mis tegi kogu vahejuhtumi sarnaseks tõelise aristotelliku tragöödiaga: Spasski jahmatus läbisegi Fischeri kaastundega. Spasski tegi viimaks oma käigu, aga alistus seitsmekümne neljandal käigul.

Kui matš oli jõudnud niikaugemale, loobus Fischer riskidest, mis on sageli partii võiduks hädavajalikud. Tema ebahariliku ettevaatlikkuse tõttu lõppesid järgmised seitse partiid, neljateistkümnendast kuni kahekümnendani, kõik viigiga. Pärast matši selgitas Fischer, et ta ei mänginud otseselt viigile, aga sai aru, et kolmepunktiline edu on matšivõiduks küllaldane, kui ta ei lase Spasskil ühtki partiid võita.

Pärast kahekümnendat partiid oli seis 11½:8½ Fischeri kasuks. Tal oli vaja saada järelejäänud neljast partiist kõigest kaks viiki või üks võit, et tiitel venelaselt ja Nõukogude Liidult ära võtta. Fischeri tulevik oli ilmselge.

Veidi enne matši viimase nädala algust tegi Nõukogude delegatsioon pika ja naeruväärse avalduse, milles süüdistatakse, et Fischer võib „mõjutada” maailmameistri mängu mingite „keemiliste ainete, kui mitte elektrooniliste vahenditega”. Uskumatu, aga Reykjavíki politsei ja Islandi teadlased asusidki asja uurima. Spasski tool vaadati üle, kontrolliti röntgenikiirtega ja isegi analüüsiti lavaruumi õhku. Vaatepilt, kuidas turske politseinik longib tühja kilekotiga mööda lava, et koguda õhku, oli otsekui kaader Chaplini komöödiast. Spasski toolist leiti üks asi, mida polnud Fischeri muidu täpselt samasuguses toolis. Paraku osutus see salarelv täiteaine puntraks, mis oli sinna pandud tootmise käigus. Fischer puhkes laginal naerma, kui sai kõigest sellest kuulda, ja tähendas, et ta oleks oodanud venelastelt teistsugust taktikat.

Fischeri meeskonda kuuluv Donald Schultz oli juures, kui puidutükki röntgenikiirtega uuriti, ja nägi ka röntgenipilti. Ta nägi veel teistki pilti ja

märkas, et seda tükki nüüd enam polnud. Paratamatult tuli talle pähe, et keegi nõukogulastest on selle ise sinna peitnud, et valmistada piinlikkust Bobbyle, aga mõtles siis ümber ja võttis selle tagasi, et nõukogulased ise ei satuks häbisse, kui tuleb välja, et see kõik on nende kätetöö.

Venelased nõudsid ka, et lava kohale paigutatud valgustusseadmed tuleb lahti võtta ja vaadata, kas sinna pole peidetud elektroonikaseadet, mis võib Spasski mängu mõjutada. Kui üks politseinik asus kerakujulist valgustit lahti kruvima, hüüdis ta redelilt alla, et seal sees *ongi* midagi. Nii venelased kui ka ameeriklased jooksid redeli alla kokku, kui politseinik oma saagiga alla ronis: „Kaks surnud kärbest!”

Vahejuhtum sai kuulsusetu lõpu ja oli selge, et nõukogulased, kes on jahmunud „oma” tiitli võimalikust kaotsiminekest, otsivad mingitki õigustust, mis vähendaks Bobby saavutuse suurust. Londoni Times võttis kogu selle maletsirkuse kokku humoristlikus, ehkki täpses võtmes: „Kõik algas nagu Beckett'i farsis „Godot'd oodates”. Siis läks toimuv üle Kafka tragöödiaks. Nüüd ületab see isegi Kafka. Ehk suudaks midagi niisugust Strindberg.”

Kahekümne esimene partii toimus 31. augustil ja mustadega mänginud Fischer käsitles lõppmängu hiilgavalt, kui partii katkestati, näis võit olevat tema päralt. Kui nii juhtub, oleks kahekümne esimene partii matši viimane. Et saada Spasskist jagu ja tulla maailmameistriks, oli tal vaja koguda 12½ punkti ja võit tagaski selle maagilise arvu.

Järgmisel päeval kohtus kontserni Time Life fotograaf, šotlane Harry Benson hotellis Saga Spasskiga. „Nüüd on meil uus maailmameister,” öelnud Spasski. „Ma pole kurb. See on ikkagi sport ja mina kaotasin. Bobby on uus maailmameister. Tahan nüüd minna jalutama ja hingata veidi värsket õhku.”

Benson sõitis kohe hotelli Loftleiðir ja helistas sisetelefoniga Bobbyle. „Kas on kindel, et asi on ametlik?” küsis Fischer. Vastuse peale, et on küll, kostis ta ainult: „Noh, tänan!”

Kell 14.47 ilmus Fischer Laugardalshölli lavale, et anda oma protokollile allkiri. Schmid teatas ametlikult: „Daamid ja härrad! Härra Spasski teatas kell

12.50 telefonitsi, et alistub. See on traditsiooniline ja seaduslik viis alistuda. Härra Fischer on võitnud kahekümne esimese partii ja võitnud ka matši.”

Publik läks pööraseks. Fischer naeratas, kui Schmid surus tal kätt, noogutas siis otsekui piinlikkust tundes kohmakalt publikule ja asutas minekule. Vahetult enne, kui lavalt lahkuda, ta peatus hetkeks ja vaatas veel kord publiku poole, justkui tahaks midagi öelda või lehvitada. Kadus aga siis kiiresti lava taha ja lahkus hoonest. Tema auto ümber, mida juhtis Bobby ihukaitsja Saemi Palsson, tungles palju rahvast. Tele- ja raadioreporterid sirutasid mikrofone ja kaameraid suletud akende poole. Lombardy istus tagaistmele ja kõik kolm sõitsid ära. Ainus, mida Fischer enesele lubas, oli lai poisikeselik naeratus. Ta oli maailmameister.

Hiljem ütles Bobby: „Kui järgmisel päeval ärkasin, oli mul teine tunne, justkui oleks mind tühjaks pigistatud.”

Kaks päeva pärast tiitlivõitu korraldati Bobby auks Laugardalshöllis suurejooneline bankett. Kohal oli Boriss Spasski, nagu ka kohtunik Lothar Schmid ja FIDE president dr Max Euwe. Banketti oli kavandatud juba nädalaid ja selle kutsed olid välja müüdnud ammu enne matši lõppu. Kohal oli üle tuhande inimese (hangeldajad võtsid 22-dollarise pileti eest 75–100 dollarit) ja kõik said nautida sütel grillitud lamba- ja imikpõrsaliha, mida serveerisid viikingikiivritega kelnerid. Need viikingid pakkusid ka peekreid vedelikuga, mida nimetati viikingite vereks, tegelikult aga oli punase veini ja konjaki kange segu. Samal laval, kus Fischer ja Spasski teineteiselt peaaegu kaks kuud mõõtu võtsid, mängis nüüd orkester muusikat, mida võib nimetada popurriiks „Hoffmanni lugudest” ja „Traviatast”. Kogu õhtu oli kantud Vanale Maailmale omasest meeleolust, justkui oleks praegu aasta 1872 ja pidu peetaks suures euroopalikus õlleaias, mitte aga 1972. aastal suures kinnises saalis.

Aga kus on Bobby Fischer? Saalis räägiti ja sosistati: „Ta ei tulegi!” „Ta peaks tulema ... koguni tema öde on siin!” „Ta ei tohi nii Spasskiga käituda!” „Ta on juba Brooklynis!”